

РОЛЬ ДОГОВОРУ КОНТРАКТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

ІЩУК Вадим Сергійович - аспірант Київського університету інтелектуальної власності і права

УДК 349.42

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.4.22

Стаття присвячена дослідженню ролі договору контрактації сільськогосподарської продукції в забезпеченні продовольчої безпеки держави. Наголошено, що продовольча безпека держави є одним із важливих елементів національної безпеки держави. Констатовано, що значна кількість учених зауважують багатогранність національної безпеки, а продовольчу безпеку виокремлюють як одну з найбільш важливих її складових. Водночас, підкреслено, що сьогодні у надзвичайно складний для нашої держави час ми маємо змогу реально відчувати важливість розвитку агропромислового комплексу для забезпечення багатьох складових національної безпеки. Отож, у рамках продовольчої безпеки, особливий акцент фокусується на забезпеченні українського населення продуктами харчування в достатній кількості та якості, а також здійснення експортних операцій сільськогосподарської продукції для наповнення державного бюджету України. Натомість підкреслено, що нині сам аграрний сектор опинився у складних умовах і реалізація сільськогосподарської продукції не рідко стає проблемою для її виробників. Особливим інструментом, спрямованим на забезпечення реалізації сільськогосподарської продукції у певні строки та у належній кількості, асортименті її якості виступає договір контрактації, який регулюється нормами цивільного та господарського права. Зроблено висновок про те, що нині на порядку денному розвитку держави стоїть планомірний і незмінний рух до європейського цивілізованого співтовариства, а це, у свою чергу, зумовлює необхідність адаптації національного

законодавства до законодавства Європейського Союзу. Цей процес стосується і аграрної сфери, зокрема тих питань, що пов'язані з реалізацією продукції вирощеної сільськогосподарськими підприємствами. Водночас, зауважено, що і в умовах воєнного стану, і у післявоєнний період укладання договорів контрактації на сільськогосподарську продукцію дозволить формувати належні запаси продовольчих ресурсів з метою повноцінного забезпечення пріоритетних напрямів переробної аграрної продукції, що матиме позитивний вплив на забезпечення продовольчої безпеки держави.

Ключові слова: контрактація, сільськогосподарська продукція, національна безпека, продовольча безпека, агропромисловий комплекс, аграрний сектор, переробна промисловість.

Постановка проблеми

Сьогодні в надзвичайно складний для нашої держави час ми маємо змогу реально відчувати важливість розвитку агропромислового комплексу для забезпечення багатьох складових національної безпеки. У цьому контексті вагоме місце відводиться продовольчій безпеці, у рамках якої особливий акцент фокусується на забезпеченні українського населення продуктами харчування в достатній кількості та якості, а також здійснення експортних операцій сільськогосподарської продукції. У будь-якому випадку така діяльність справляє позитивний вплив на підвищення економічних показників держави та реалізації положень державної аграрної політики.

Натомість варто підкреслити, що нині сам аграрний сектор опинився в складних умовах і реалізація сільськогосподарської продукції не рідко стає проблемою для її виробників. Особливим інструментом, спрямованим на забезпечення реалізації сільськогосподарської продукції у певні строки та в належній кількості, асортименті й якості виступає договір контрактації, який регулюється нормами цивільного та господарського права.

Стан дослідження проблеми

Проблематика, що стосується аграрного сектору, питань реалізації сільськогосподарської продукції в рамках договорів, зокрема договору контрактації висвітлювалась у працях таких учених, як: О. Близнюк, Н. Головка, А. Гуторов, В. Єрмоленко, І. Костів, Д. Крилов, С. Курінний, В. Луць, Х. Марич, О. Міняйло, З. Носова, Я. Самсонова, В. Семчик, А. Статівка, В. Шишлюк, О. Шуміло, В. Яковлев та ін.

Мета статті полягає в дослідженні ролі договору контрактації сільськогосподарської продукції в контексті забезпечення продовольчої безпеки держави.

Виклад основного матеріалу

Перед тим, як проаналізувати роль договору контрактації сільськогосподарської продукції у контексті забезпечення продовольчої безпеки держави, необхідно звернути увагу на ключовий момент, який пов'язаний із розумінням та вагомістю забезпечення продовольчої безпеки, котра виступає важливою складовою національної безпеки держави загалом. Варто зауважити, що сьогодні це питання набуло неабиякої гостроти. Через триваючу військову агресію російської федерації, яка розпочалась у 2014 році і 24 лютого 2022 року переросла у повномасштабну війну, значна частина родючих українських земель стали окупованими територіями, а окремі звільнені землі нині залишаються непридатними для вирощування сільськогосподарської продукції в силу замінувань, а знешкодити наявні в них небезпечні вибухові предмети нині не видається можливим.

У контексті вказаного вище необхідно акцентувати на безпекових питаннях, на які

звертають увагу значна кількість науковців і практиків. Так, Д. Крилов зауважує, що в умовах глобалізації та нових викликів, з якими зіштовхується світова спільнота особливого значення набуває безпека, що визначає можливості якісного розвитку суспільства, постійно ускладнюється, а відтак потребує цілісного вивчення та уваги. Учений підкреслює, що національна безпека є досить багатогранною, адже містить цілий ряд складових, серед яких варто виділити продовольчу, інформаційну, економічну, політичну, державну, демографічну, соціальну, екологічну та духовно-культурну безпеку. На його думку, серед перерахованих елементів національної безпеки особливе значення посідає продовольча безпека, оскільки вона передбачає забезпечення потреб у продовольстві кожного члена суспільства у відповідній якості та кількості, що має відповідати принципам доступності та збалансованості.

Водночас Д. Крилов цілком слушно зазначає, що забезпечення продовольчої безпеки на належному рівні вказує на те, що за будь-яких умов держава гарантує населенню отримання необхідної кількості продуктів харчування. Проте, досягнення продовольчої безпеки є можливим лише завдяки вирішенню цілого комплексу проблем, серед яких чільне місце займає виробництво сільськогосподарської продукції, її зберігання, переробка та реалізація [1].

Розкриваючи теоретичний підхід щодо формування стратегії забезпечення продовольчої безпеки України, С. Курінний також зосереджує свою увагу на тому, що «сталий розвиток економіки будь-якої країни значною мірою залежать від продовольчої безпеки, яка передбачає вільний доступ всіх верств та груп населення до харчових продуктів, а також формування оптимальних передумов для розвитку аграрного сектору та ефективного ланцюга поставки і реалізації продуктів харчування». Науковець констатує те, що, «на превеликий жаль, зараз Україна зіткнулася із глобальними викликами, які загрожують продовольчій безпеці». З-поміж чинників, які спричиняють такий стан, дослідник виокремлює «військові дії, спад об'ємів виробництва, залежність від імпортової продукції, зменшення реального доходу

населення, хаотичне ціноутворення із недостатнім рівнем державного регулювання, логістичні перешкоди та відсутність збалансованої стратегії розвитку галузі» [2, с. 81-82].

Натомість, цілком очевидно, що «аграрний сектор економіки відіграє особливу і незамінну роль у сфері забезпечення продовольчої, економічної, екологічної та енергетичної безпеки не лише в соціально-економічному житті України, а й має безпосередній вплив на унікальний геостратегічний статус нашої країни на міжнародному продовольчому ринку» [3, с. 284].

Розглядаючи теоретичні основи забезпечення продовольчої безпеки, Ю. Харбовський зауважує, що світова організація торгівлі у визначенні продовольчої безпеки акцентує увагу на необхідності дотримання трьох базових принципів: «продовольчої достатності», «продовольчого доступу» та «продовольчого використання». При цьому йдеться не лише про доступність, достатність та якість продуктів харчування, але й про водопостачання й санітарію [4, с. 79-80].

У контексті сказаного вище, важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки відіграють особливі зобов'язальні інструменти та механізми, з-поміж яких виокремлюється договір контрактації сільськогосподарської продукції.

У частині 1 ст. 713 Цивільного кодексу України закріплено положення про те, що «за договором контрактації сільськогосподарської продукції виробник сільськогосподарської продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору [5].

Ще одне визначення договору контрактації сільськогосподарської продукції закріплено ч. 2 ст. 272 Господарського кодексу України, де вказано, що «за договором контрактації виробник сільськогосподарської продукції (далі – виробник) зобов'язується передати заготівельному (закупівельному) або переробному підприємству чи організації (далі – контрактанту) вироблену ним продукцію

у строки, кількості, асортименті, що передбачені договором, а контрактант зобов'язується сприяти виробникові у виробництві зазначеної продукції, прийняти і оплатити її» [6].

На думку А. Гуторова, контрактацію слід розуміти як процес ведення сільського господарства на договірних засадах між контрактором і контрактантом на основі попередньо укладеного договору контрактації. У такому сенсі сутність контрактації не протирічить наявній і усталеній вітчизняній термінології, а також відповідає змісту англійської дефініції «англ. contract farming – ведення сільського господарства на договірних засадах», використаної в методології FAO [7, с. 16-18].

При цьому вчений окремо виділяє категорією «виробнича контрактація» як добровільне, платне виробництво та збут у встановлені строки сільськогосподарської продукції певного виду, кількості та якості контрактором на замовлення контрактанта, яке здійснюється на основі попередньо укладеного договору виробничої контрактації [7, с. 16-18].

На думку Х. Марич, договір контрактації сільськогосподарської продукції – це самостійний вид договору, якому притаманні спеціальні юридичні ознаки й окрема правова регламентація, що обумовлюється особливостями виробництва, збереження, транспортування та реалізації сільськогосподарської продукції [8, с. 88].

Натомість Я. Петруненко наголошує на тому, що контрактація сільськогосподарської продукції – це особливий вид розміщення державного замовлення та здійснення публічних закупівель. Під час укладення договорів контрактації маєтись на меті задоволення суспільних і державних потреб у сільськогосподарській продукції, здійснення її закупівлі для подальшої переробки або заготівлі. Однак, на відміну від процедури публічних закупівель, договір контрактації укладається щодо сільськогосподарської продукції, яка має бути поставлена (вирощена, вироблена) у майбутньому, тобто на момент укладення договору вона фактично відсутня. При цьому необхідно зауважити, що контрактація сільськогосподарської продукції – це дієвий господарсько-правовий засіб забезпечення

ефективного використання державних коштів, її вплив саме в цьому аспекті й роль і значення у забезпеченні ефективного використання державних коштів важко переоцінити [9, с. 94].

Розглядаючи договір контрактації сільськогосподарської продукції, важливо вказати на такі складові цього виду договору, якими є суб'єкти, об'єкт та предмет.

Згадуваний нами А. Гуторов цілком логічно вказує, що «суб'єктами контрактації виступають контрактори і контрактанти. Для створення змістовного континууму категоріального апарату контрактних квазі-інтеграційних відносин, доцільно ввести до вжитку поняття «контрактор», під яким розуміти фізичну або юридичну особу, яка виробляє сільськогосподарську продукцію на основі укладеного договору контрактації. Дефініцію «контрактант» наповнити таким уточненим змістом, як юридична особа, яка здійснює заготовку сільськогосподарської продукції на основі укладення договорів контрактації» [7, с. 16-18].

Натомість, на думку вченого, об'єктом контрактації є квазі-інтеграційні економічні договірні відносини між суб'єктами контрактації з приводу виробництва та/або постачання продукції (робіт, послуг) визначеної кількості, якості та в певний час за фіксованою ціною [7, с. 16-18].

Водночас стосовно об'єкта договору контрактації Х. Марич зазначає, що ним є сільськогосподарська продукція, яку виробник має передати контрактанту. При цьому обов'язковою умовою, що визначається як цивільним, так і господарським законодавством, є безпосереднє виробництво сільськогосподарської продукції стороною договору. Лише сільськогосподарська продукція, вироблена (вирощена) самим виробником, може реалізовуватись за договором контрактації, а реалізація закупленої виробником сільськогосподарської продукції не допускається [8, с. 88].

Досліджуючи проблемні аспекти предмету договору контрактації сільськогосподарської продукції, О. Мороз також акцентує на тому, що об'єктом договору контрактації є сільськогосподарська продукція, яку виробник зобов'язується виробити та передати

у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві. Вчена наголошує, що як випливає з визначення договору контрактації сільськогосподарської продукції, стороною договору (виробник) повинна безпосередньо здійснювати виробництво сільськогосподарської продукції. Тільки продукція, яка вирощена самим виробником може реалізовуватись за договором контрактації сільськогосподарської продукції [10, с. 176].

Те, що законодавець розмістив норми, які стосуються контрактації сільськогосподарської продукції у Главі 54 «Купівля-продаж» Цивільного кодексу України, говорить про певні отождолення договору купівлі-продажу та договору контрактації сільськогосподарської продукції. Однак, порівнюючи договір контрактації сільськогосподарської продукції з суміжними договірними конструкціями, І. Костів виокремлює основні ознаки, що притаманні саме договору контрактації сільськогосподарської продукції, зокрема:

«1. Договір контрактації с/г продукції є двостороннім, оскільки права та обов'язки за договором мають обидві сторони: сільськогосподарський товаровиробник зобов'язується виробити сільгосппродукцію та передати її у власність контрактантові (заготівельникові), а контрактант зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору. Також допускається тристороння модель договору, у якій, крім виробника і заготівельника, з'являється одержувач, якому виробник передає сільськогосподарську продукцію за вказівкою заготівельника. Такий договір контрактації є договором на користь третьої особи (ст. 511, 636 ЦК України).

2. Договір контрактації с/г продукції є оплатним, оскільки набуваючи товар у власність заготівельник сплачує сільськогосподарському товаровиробнику зумовлену договором ціну товару.

3. Договір контрактації с/г продукції є також консенсуальним: права та обов'язки у сторін виникають з моменту досягнення згоди за всіма умовами договору» [11, с. 58].

Отже, на думку І. Костіва, якщо порівнювати договір контрактації с/г продукції з

договором купівлі-продажу, то бачимо схожий предмет договору, а саме сільськогосподарська продукція. Також за договором купівлі-продажу передбачається, що предметом договору може бути товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому. Тобто аналогічно, як за договором контрактації с/г продукції, предметом є продукція, яку виробник зобов'язується виробити в майбутньому. Обидва договори, як правило, є двосторонніми, оплатними, консенсуальними. Однак між цими договорами є і певні відмінності, зокрема сторонами за договором купівлі-продажу – продавцем і покупцем – виступають усі учасники цивільного обігу – громадяни, юридичні особи або держава, тоді як за договором контрактації с/г продукції заготівельником може виступати лише суб'єкт підприємницької діяльності. До виробника с/г продукції такої вимоги не ставиться. Ще однією ознакою, яка характеризує договір контрактації с/г продукції є те, що продукція, яка є предметом договору, повинна бути вироблена тільки в господарстві виробника [11, с. 59-60].

Предмет контрактації становить договір контрактації сільськогосподарської продукції, робіт, послуг [7, с. 16-18].

Водночас необхідно звернути увагу на істотні умови договору контрактації сільськогосподарської продукції. Дослідниця правового регулювання договору контрактації сільськогосподарської продукції А. Проценко наголошує, що ч. 3 ст. 272 Господарського кодексу визначено істотні умови договору контрактації сільськогосподарської продукції. З огляду на те, що Закон України «Про публічні закупівлі» у ч. 1 ст. 36 має відсылну норму щодо застосування норм Цивільного та Господарського Кодексів у питаннях укладання державного контракту, такі умови мають бути зрозумілими та вичерпними. Укладаючи договір контрактації за результатами здійснення процедури закупівель або у загальному порядку, сторони мають керуватися положеннями вищезгаданої статті. Наявність Типової форми такого контракту значно спрощує процедуру його розробки. Наявність відсилання на таку форму без її існування в чинному зако-

нодавстві не відповідає принципам економічності та ефективності, прозорості здійснення державних закупівель. Тому таке відсилання має бути підкріплене наявністю Типової форми договору контрактації, затвердженої Кабінетом Міністрів України. Особливо у нагоді така форма стане у майбутньому, коли мова буде йти про відкриття ринків закупівель, і наявність типових форм значно спростить доступ іноземним замовникам або товаровиробникам до укладення договірних відносин в Україні [12, с. 44-45].

Висновки

Отже, підсумовуючи викладене вище, можемо констатувати, що договір контрактації сільськогосподарської продукції є вагомим інструментом та механізмом забезпечення продовольчої безпеки держави, адже дозволяє вирішувати питання якісного та кількісного планування розвитку агропромислового комплексу. Договір контрактації, як один з різновидів договору купівлі-продажу, усе ж має свої специфічні особливості, що дає підстави трактувати його як самостійний вид договорів.

Натомість, нині на порядку денному розвитку держави стоїть планомірний і незмінний рух до європейського цивілізованого співтовариства, а це, у свою чергу, зумовлює необхідність адаптації національного законодавства до законодавства Європейського Союзу. Цей процес стосується і аграрної сфери, зокрема тих питань, що пов'язані з реалізацією продукції вирощеної сільськогосподарськими підприємствами. Водночас, важливо зауважити, що і в умовах воєнного стану, і у післявоєнний період укладання договорів контрактації на сільськогосподарську продукцію дозволить формувати належні запаси продовольчих ресурсів з метою повноцінного забезпечення пріоритетних напрямів переробної аграрної продукції, що матиме позитивний вплив на забезпечення продовольчої безпеки держави.

Література

1. Крилов Д. В. Проблеми забезпечення продовольчої безпеки України в сучасних умовах. *Проблеми сучасних трансформацій*. Серія: економіка та управління. 2023. № 7.

URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-03-07>

2. Курінний С. С. Теоретичний підхід щодо формування стратегії забезпечення продовольчої безпеки України. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. Вип. 6 (06). С. 81–85.

3. Пашенко О. М. Проблеми правового забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2022. № 1–2. С. 283–291.

4. Харабовський Ю. І. Теоретичні основи забезпечення продовольчої безпеки. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: Економіка і управління. 2020. № 6. Том 31 (70). С. 78–82.

5. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356

6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

7. Гуроров А. О. Теоретико-методологічні засади контракції в аграрному секторі економіки. *Агросвіт*. 2016. № 15–16. С. 14–21.

8. Марич Х. Договір контракції сільськогосподарської продукції. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 3. С. 87–92.

9. Петруненко Я. Особливості контракції сільськогосподарської продукції та її роль і значення в забезпеченні ефективного використання державних коштів. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 6. С. 94–99.

10. Мороз О. В. Проблемні аспекти предмету договору контракції сільськогосподарської продукції. *Проблеми цивільного права та процесу: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. світлій пам'яті О. А. Пушкіна* (м. Харків, 24 трав. 2019 р.). Харків: ХНУВС, 2019. С. 175–178.

11. Костів І. Я. Порівняння договору контракції сільськогосподарської продукції з суміжними договірними конструкціями. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. Зб. наук. статей. 2016. Вип. 40. С. 56–65.

12. Проценко А. С. Правове регулювання договору контракції сільськогосподарської продукції: адаптація із законодавством

SUMMARY

The article is devoted to the study of the role of the contract for the contracting of agricultural products in ensuring the food security of the state. It was emphasized that the food security of the state is one of the important elements of the national security of the state. It was established that a significant number of scientists note the multifacetedness of national security, and food security is singled out as one of its most important components. At the same time, it was emphasized that today, in an extremely difficult time for our country, we have the opportunity to really feel the importance of the development of the agro-industrial complex to ensure many components of national security. Therefore, within the framework of food security, a special emphasis is focused on providing the Ukrainian population with food products in sufficient quantity and quality, as well as carrying out export operations of agricultural products to fill the state budget of Ukraine. Instead, it was emphasized that nowadays the agricultural sector itself is in difficult conditions and the sale of agricultural products often becomes a problem for its producers. A special instrument aimed at ensuring the sale of agricultural products in a certain time frame and in the appropriate quantity, assortment and quality is a contracting agreement, which is regulated by the norms of civil and economic law. It was concluded that the planned and constant movement towards the European civilized community is currently on the agenda of the state's development, and this, in turn, necessitates the adaptation of national legislation to the legislation of the European Union. This process also applies to the agrarian sphere, in particular to those issues related to the sale of products grown by agricultural enterprises. At the same time, it was noted that both in the conditions of martial law and in the post-war period, the conclusion of contracting agreements for agricultural products will allow the formation of adequate reserves of food resources in order to fully ensure the priority directions of processed agricultural products, which will have a positive effect on ensuring the food security of the state.

Key words: contracting, agricultural products, national security, food security, agro-industrial complex, agricultural sector, processing industry.

ЄС. Журнал східноєвропейського права. 2017. № 40. С. 36–49.